

UOT 371

Nərmin Ələddin qızı Hüseynova
Azərbaycan Dillər Universitetinin
Pedaqogika kafedrasının müəllimi
<https://orcid.org/0000-0002-9902-5747>

TƏLƏBƏLƏRDƏ TƏLİM BACARIQLARININ İNKİŞAFI TEXNOLOGİYALARI

Нармин Аледдин гызы Гусейнова
преподаватель кафедры Педагогика
Азербайджанского Университета Языков

ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ОБУЧАЮЩИХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ

Narmin Aladdin Huseynova
teacher of the department of Pedagogy
Azerbaijan University of Languages

TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF LEARNING SKILLS IN STUDENTS

Xülasə. Məqalədə təlim bacarıqlarının mahiyyəti, motivasiya, düzgün sual verə bilmək bacarığı, əzmkarlıq və diqqətin konsentrasiyası bacarığı, öyrənmək bacarığı, maraqlı olmaq bacarığı, ünsiyyət, liderlik bacarıqları şərh olunmuşdur. Bu kimi bacarıqların formalaşdırılması üçün çevik, güclü, əhatəli təlim proqramı seçilməlidir. Həmçinin müəllimlərdən peşə bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində texnologiyanın mənimsənilməsi, tədris məqsədlərinin müəyyənləşdirilməsi, kooperativ öyrənmədən istifadə, tələbələrin təcürübəsinin soruşulması, peşəkar inkişafın təmin olunması texnologiyaları və imkanları kimi məsələlər məqalədə öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: tədris proqramı, bacarıqlar, texnologiyalar, karyera, müəllim

Резюме. В статье описывается сущность навыков, мотивация, умение задавать правильные вопросы, способность к настойчивости и концентрации внимания, способность к обучению, способность быть любознательным, коммуникабельным, обладать лидерскими качествами. Для развития таких навыков следует выбрать гибкую, надежную, всестороннюю программу обучения. Также в статье отражены такие вопросы, как овладение технологиями, определение образовательных целей, использование кооперативного обучения, опрос студентов об опыте, технологиях и возможностях профессионального развития.

Ключевые слова: учебная программа, навыки, технологии, карьера, преподаватель

Summary. The article describes the essence of skills, motivation, the ability to ask the right questions, the ability to persevere and concentrate, the ability to learn, the ability to be inquisitive, communication skills, leadership qualities. To develop such skills, a flexible, reliable, comprehensive training program should be chosen. The article also reflects issues such as mastering technology, setting educational goals, using cooperative learning, asking students about experience, technology and professional development opportunities.

Key words: curriculum, skills, technology, career, teacher

Fəaliyyət qabiliyyətinin inkişafına yönəlmiş müasir didaktik anlayışların mərkəzində bilik və ya bilik əldə etmək bacarığı dayanır. Ən sadə hərəkətlərin avtomatlaşdırılmış icrası bacarıqdır və bacarıqlar vasitəsilə həyata keçirilən

hərəkətlərin özü əməliyyatlara çevrilir və daha mürəkkəb hərəkətlərin elementlərini təşkil edir. Mürəkkəb hərəkətləri yerinə yetirmək üçün tələbə bilik və bacarıqları necə tətbiq etməyi öyrənməlidir. Təlim bacarıqlarının inkişafı unikal eh-

tiyacların və gözlənilən nəticələr üzərindən aparılır. Bunun üçün tələbələrin bacarıq çatışmazlıqlarını müəyyən etmək lazımdır.

Ümumi təlim bacarıqlarının öyrənilməsi texnologiyası bir neçə mərhələdən ibarətdir:

- təlim bacarıqları zəif inkişaf etmiş tələbələrin müəyyən edilməsi üçün tapşırıqların verilməsi;

- tələbə təqdimatının izlənilməsi zamanı əsas məlumatların, fikirləri vurğulanması, eləcə də oxumaq və anlamaq, plan tərtib etmək, mətnin konturunu tərtib etmək, xülasə tərtib etmək və s. nəzərə alınması;

- biliklərin təqdimatı zamanı çeviklik, lakoniklik, aydınlıq, ardıcılıq, səlislik, sistemətiklik və s. kimi bacarıqların dəyərləndirilməsi.

Tələbələrin təlim bacarıqları diaqnostik qiymətləndirildikdən sonra onun inkişaf texnologiyaları və mexanizmləri tətbiq olunmalıdır.

Təlim bacarıqlarının inkişafı üçün tələbələrə ilk növbədə təlim bacarıqlarının mahiyyəti açıqlanmalıdır:

1. Bunun üçün tələbələrdə ilk növbədə *motivasiya* formalaşmalıdır:

- özünüz üçün yeni bir şey öyrənmək istəyi;
- yüksək ixtisaslı mütəxəssis olmaq arzusu;
- prestijli bir təşkilatda işə və yüksək maaşa sahib olmaq arzusu;
- tanışlıq dairəsini genişləndirmək istəyi;
- cəmiyyətdə özünü təsdiqləmək və yüksək status almaq arzusu.

Məsələn, ingilis dilini öyrənmək üçün motivasiyanı necə artırmaq olar? Təsəvvür etmək olar ki, insan artıq məqsədinə nail olub və ingilis dilini mükəmməl bilir. Bu baxımdan onun qarşısında hansı perspektivlər açılib? Bu, maraqlı və yüksək maaşlı işdir, karyera nərdivanını sürətlə yüksəltmək, yeni tanışlıqlar, maraqlı səyahətlər, istənilən ölkədə özünü rahat his etmək imkanındır və s.

2. Təlim bacarıqları zəif inkişaf etmiş tələbələrdə bu kimi problemlərin aradan qaldırılması yollarından biri də *duzgün sual verə bilmək bacarığının* formalaşdırılmasıdır. Bilik öyrənmə bilmək öz növbəsində sual verə bilmək bacarığı deməkdir. İstənilən bilik sualdan başlayır, sualın həlli biliyə gedən yoldur.

Düzgün sual vermək həm tədris, həm də peşəkar fəaliyyət üçün əsas bacarıqdır, intellektual problemlərin həllinə kömək edir, həmçinin insanlar arasında qarşılıqlı anlaşmanı yaxşılaşdırır. Tələbənin sorğu-sual zamanı idrak fəaliyyəti onun tərəfindən təhsilin məzmununun mənimsənilməsini təmin edir, müstəqil bilik əldə etmək bacarığını inkişaf etdirir, çünki tələbələrin suallarında təhsil problemlərinin həllinə qeyri-standart yanaşmalar, müstəqil problem qoyma təzahür edir. Sosial və biznes sferasında uğur bilavasitə düzgün sual vermək bacarığı ilə bağlıdır, çünki məharətlə istifadə olunduqda sual məlumat əldə etməyin ən məhsuldar üsuluna çevrilir.

Dərslərdə tələbələrə, əsasən, cavab olaraq, tədris mətni haqqında müəyyən bir fikrin təkrarlanmasını tələb edən suallar verilir, yəni, mətnlərin məzmununu əsaslı şəkildə dərk etməyə yönəlmiş suallar, lakin onların mənası belə sorğu-sual məşqləri nəticəsində avtomatik bacarıqlar inkişaf etdirir, yəni, reproduktiv fəaliyyət prosesində şüur mərkəzinin iştirakı olmadan formalaşır və bu cür bacarıqlar, məlum olduğu kimi, şüurlu şəkildə idarə edilə və özbaşına təkrarlana bilməz.

Auditoriyada tələbələrə tanış, məlum hadisələr daxilində ziddiyyətləri üzə çıxaran suallar verilməlidir. Daxili zərurət və bu ziddiyyətləri aradan qaldırmaq imkanı axtarış düşüncəsinin ən güclü mühərriklərindən biridir. Xarici dil dərslərində veriləcək suallar:

- səbəb-nəticə əlaqələrini qurmaq;
- bir neçə imkandan birinin seçilməsini əsaslandırmaq;
- bilik bazasından seçimlər etmək.

Belə sualların köməyi ilə şagirdlərin zehni axtarışı aktivləşir, onların köməyi ilə müəllim tələbələrin fikirlərini təkcə yeni biliklərin kəşfinə deyil, həm də yeni fəaliyyət üsullarına yönəldə bilər. Müəllimin peşə vəzifəsi sual vermək bacarığı üzərində işləyərkən öyrənmə fəaliyyətini elə təşkil etməkdir ki, tələbə öz nitqində daxili aləmini ifadə etmək üçün reallaşan ehtiyacı müəyyənləşdirsin. Bunun üçün:

- tələbələr öyrənilən materialda şəxsi problemləri və düşüncələri ilə təmasda olan dönmüşü görmə qabiliyyəti inkişaf etdirilməli;

- tələbələrə özləri haqqında düşünməyi öyrənməli;

- ən sadə, aşkar şeylərdə belə problemləri görmək qabiliyyəti formalaşmalıdır.

Sual verməyi öyrənmək, tələbənin sorğu-sual idrak fəaliyyətini təşkil edən, təhsilin məzmununun mənimsənilməsinə təmin edən müəllimin məqsədyönlü hərəkətləri sistemidir. Bu sistem təhsil fəaliyyətinin aşağıdakı əsas mərhələləri vasitəsilə həyata keçirilir:

1. Bacarıq, nitq aktı qabiliyyətinə çevrilmə prosesi üçün motivasiyanın formalaşması;

2. Nitq aktının hərtərəfli həyata keçirilməsi vasitəsi kimi müvafiq dil vərdislərinin və nitq bacarıqlarının formalaşdırılması;

3. Əqli və nitq fəaliyyəti bacarıqlarının inkişafı üçün linqvistik, nitq və məzmun dəstəyi kimi əldə edilmiş biliklərdən istifadə edilməsi;

4. Əqli və nitq fəaliyyətinin digər subyektlərin şəxsi təcrübəsindən əldə edilən yeni məlumatlarla zənginləşdirilməsi və sorğu-sual prosesinin daxili məntiqinin dərk edilməsi.

Mərhələlərin bu ardıcılığı müvəqqəti deyil, səbəb-nəticə xarakterlidir, mərhələlər arasında daxili əlaqə mövcuddur. Hər bir mərhələ mütləq əvvəlkindən irəli gəlir və sonrakı mərhələnin zəruriliyini və mümkünlüyünü yaradır.

3. Müasir bir tələbə üçün *əzmkarlıq və diqqətin konsentrasiyası bacarığı* çox lazımdır. Məşhur deyimdə deyildiyi kimi, səy göstərmədən hətta gölməçədən balıq tutmaq olmaz. Tələbə bütün mühazirələrdə iştirak etmək, nəzəri materialı diqqətlə dinləmək, dəftərdə özü üçün qeydlər aparmaq, seminar və testlərə hazırlaşmalıdır ki, əzmkarlıq və diqqət inkişaf etsin. Psixoloqlar xüsusi məşqlər etməyi tövsiyə edirlər, çünki insan orqanizmi eyni məlumatlara reaksiyaların davamlı və müntəzəm təkrarlanması ilə tədricən düzgün cavab vərdişini inkişaf etdirir. Diqqəti tapşırığa cəmləməyi bacarmaq və lazım gələrsə, diqqəti tez bir zamanda digərinə keçirə bilmək vacibdir.

4. *Öyrənmək* hər kəsdə olmayan bir keyfiyyətdir. Oxumaq və öyrənmək arasında vəhdət yaradılmalıdır. Oxuyaraq, təcrübə qazanaraq öyrənmək olar. Əgər nəyisə öyrənmənsə, demək, artıq ona sahiblənmənsən, yiyələnmənsən, özünükləşdirənsən.

Ona görə öyrənmə çox vaxt şəxsi xüsusiyyətlərlə əlaqələndirilir. Öyrənmə prosesi də fərqli şəkildə baş verir. Bəzən kimsə məlumatı oxuyur lakin xatırlamır, kimsə ilk dəfə oxuyur kimi xatırlayır, kimsə əvvəlcə yazıb, sonra materialı oxuyur. Bəzi insanlara dinlədikləri müha-

zirəni yaddaşlarında bərpa etmək üçün qısa qeydlər aparmaq məcburiyyətində qalır və s. Lakin bununla belə, müstəqil və çalışqan tələbələrin öyrənmə ilə bağlı problemləri olmadığını söyləmək olar.

5. *Savadlılıq* yazıb-oxumağı bacarmaq deməkdir. Çoxları bunu əsas problem olaraq düşünür, çünki hər kəs birmənalı olaraq yazıb-oxumağı bacarır, lakin söhbət burda savadlı yazıb-oxumaqdan gedir. Çünki, heç bir ciddi və özünə hörmət edən təşkilat qrammatik səhvlərə yol verən işçini saxlamaq istəməz.

Savadlılığın artırılması üçün əlavə bədii kitabların oxunması məsləhətlidir, daha çox klassik ədəbiyyat, eləcə də yazı bacarıqlarının inkişafı mütləqdir.

6. Hərtərəfli dünyagörüşü və ya başqaları üçün *maraqlı olmaq bacarığı* gələcək liderin vacib xüsusiyyətidir. Belə tələbələr təkcə tədris proqramının tövsiyə etdiyi ilkin mənbələri deyil, həm də kurikulumdan kənar və əlaqəli fənlər üzrə ədəbiyyatı öyrənməlidir. Bu kateqoriyalı gənclərin fəaliyyətinin motivi yeni məlumatlar, biliklər öyrənmək istəyidir. Tələbələrini sağlam maraq idarə etməlidir. Statistika görə, bu keyfiyyət akademik performansın ayrılmaz və kəfiyyət qədər əhəmiyyətli hissəsidir. Bu, mürəkkəb problemləri, o cümlədən biznesdə həll etməyə imkan verən zəka ilə eyni vacib xüsusiyyətdir.

Ağır arqumentlərlə tamamlanan tənqidi təfəkkür tələbəyə çoxsaylı çətinliklərin öhdəsindən uğurla gəlməyə imkan verir. Belə bir insanı manipulyasiya etmək çətinidir. O, həmişə öz imkanlarını, eləcə də təhsil aldığı müddətdə alınan məlumatların etibarlılığını və inandırıcılığını qiymətləndirə biləcək. Bu, tələbənin əqli yetkinlik səviyyəsini müəyyən edən xüsusi bir səriştə növüdür.

7. Xarici dildə dərslər tələbələr arasında *ünsiyyət* dərsləridir. Onlar öz düşüncə və hisslərini ingilis dilində çatdıraraq aktiv ünsiyyət texnikasına yiyələnirlər. Qarşılıqlı anlaşmanın dərəcəsi və qrupdakı psixoloji ab-hava, eləcə də öyrənmə nəticələri belə ünsiyyətin nə dərəcədə bacarıqla qurulmasından asılıdır. Ünsiyyət bacarıqları təkcə tələbə mühitində deyil, həm də gələcək işçi kimi də zəruridir. Bu, dinləmək və əlaqə qurmaq, çətin vəziyyətdən çıxış yolu tapmaq və lazım gələrsə, nailiyyətlər əldə etmək qabiliyyətidir.

8. *Liderlik* keyfiyyətləri gələcəkdə uğurlu karyeranın açarıdır. Dərslərdə və dərslənkənar

fəaliyyətlərdə öndə olun. Lider öz inamı və enerjisi ilə başqalarını da son məqsədə, müəyyən edilmiş hədəflərə doğru apara bilər. Aydın və səriştəli nitq, gözəl davranış, özünə inam, motivasiya kimi cəhətlər liderlik bacarığını formalaşdırmağa bilər.

Təbii ki, bu kimi bacarıqların formalaşdırılması ali təhsil müəssisəsində çalışan müəllimlərdən də yüksək hazırlıq tələb edir. Dünyanın tanınmış şirkətləri məhz müəllim bacarıqlarının inkişafı istiqamətində yeni layihələr həyata keçirir. Qualify UK şirkəti müəllimlik bacarıqlarını təkmilləşdirməyin faydalarını eləcə də istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdir. Müəllimlərdə tədris bacarıqlarının formalaşdırılması tələbələrə diqqətdə saxlamağa, onları interaktiv inkişafa yönləndirməyə kömək edəcək. Hər hansı bir mövzunu seyrli şəkildə canlı və həyəcanlı mühazirəyə çevirmək müəllimlərdən tədris bacarığı tələb edir. Şirkət müəllimlərə tədris bacarıqlarını inkişaf etdirməyin yollarını aşağıdakı kimi təqdim etmişdir (3, s.1):

Texnologiyaya mənimsəyin:

Texnologiya məhsuldarlığın ümumi səviyyəsində əhəmiyyətli təkmilləşdirmələrə nail olmaq üçün ayrılmaz hissəsi olan dəyişikliklərə səbəb oldu. İnternet öz tədris bacarıqlarını artırmaq istəyən hər kəs üçün sonsuz təhsil resurslarına malikdir. Təhsil proqramları və əl cihazları kimi rəqəmsal dəstəklə təlim vasitələri tələbələrin motivasiyasını və fəallığını artırmağa kömək edə bilər.

Tədris məqsədlərini müəyyənləşdirin:

Məzmun/dərs sonunda tələbələrinizin yerinə yetirə bilməli olduğu bəzi müşahidə edilə bilən fəaliyyətləri yazın. Tədris məqsədlərini yadda saxlamaq auditoriya və auditoriyadankənar fəaliyyətlərin və testlərin qurulmasını asanlaşdırmaq üçün sübut edilmiş bir yoldur. Tələbələr onlardan nə tələb olunduğunu açıq şəkildə bildikdə, gözləntilərinizi qarşılamaq üçün ayağa qalxacaqlar.

Kooperativ öyrənmədən istifadə edin:

Şagirdlərinizi komandalara bölün. Hər bir komandanın üzvləri üz-üzə qarşılıqlı əlaqə, müsbət qarşılıqlı asılılıq və fərdi hesabatlılığa malik olmalıdır. Əməkdaşlıq yolu ilə tədris olunan tələbələr daha analitik, yenilikçi, yaradıcı və

tənqidi olmağa meyillidirlər və öyrənilən materialları ənənəvi şəkildə öyrədilmiş tələbələrlə müqayisədə daha yaxşı başa düşürlər.

Tələbələrin təcrübəsini soruşun:

Auditoriyada həmişə qabaqcıl və daha az hazırlıqlı tələbələriniz olacaq. Onlar üçün ümumi cəhət ondan ibarətdir ki, hər bir kateqoriya üzrə onlar bəzi çətinliklərlə üzləşirlər. Onlardan öyrənmə qüsurları barədə soruşmaq tədris metodunun inkişafı yolunda bir addımdır. Onların zəif və güclü sahələri haqqında soruşun, lakin bu məlumatı həmişə məxfi saxlamağa çalışın. Daha sonra onlara əlavə təlim materialları verə bilərsiniz.

Peşəkar inkişafın təmin olunması:

Peşəkar inkişaf – nəzəri və praktiki biliklərin artırılması, cəmiyyətin tələbatlarına uyğun olaraq yeniliklərin öyrənilməsi və yayılması istiqamətində mütəxəssislərin bacarıqlarının təkmilləşdirilməsidir.

Müəllimlərdə peşəkar inkişafın təmin olunması Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanununda və digər hüquq normativ sənədlərdə də öz əksini tapmışdır. Bunun üçün fərdi tərəqqi, eləcə də rollara və vəzifə öhdəliklərinə əsaslanan istifadəçi qruplarını izləmək lazımdır. Bacarıqların inkişafı üçün çevik, güclü, əhatəli təlim proqramı seçilməlidir (1, s.1).

Müəllimlik xüsusi bir çağırışdır. Gələcək nəsillərin formalaşmasında çoxlu peşəkarlar imtiyazlı deyil. Müəllimlər təkcə tələbələrinə öyrətmək deyil, həm də onları həvəsləndirmək və ruhlandırmaq gücünə malikdirlər. Yuxarıdakı tövsiyələrə əməl etməklə siz müəllimlik bacarıqlarınızı təkmilləşdirə və tələbələrinizin gələcəyə daha yaxşı hazır olmasını təmin edə bilərsiniz.

Problemin aktuallığı. Tələbələrdə biliklərin təkmilləşdirilməsi və bacarıqların inkişafı ali təhsil müəssisələrinin bazar tələbatlarına uyğun kadr hazırlamaq problemi kimi aktuallıq kəsb edir.

Problemin elmi yeniliyi. Təlim bacarıqlarının inkişafı istiqamətində motivasiya, düzgün sual verə bilmək bacarığı, əzmkarlıq və diqqətin konsentrasiyası bacarığı, öyrənmək bacarığı, maraqlı olmaq bacarığı, ünsiyyət, liderlik bacarıqları şərh olunmuşdur.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədən gənc tədqiqatçılar faydalana bilər.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu. URL: <https://president.az/az/articles/view/9779>
2. Teaching and Learning STEM. URL: <https://www.engr.ncsu.edu/stem-resources/>
3. Tu pregunta: Cuáles son las 5 competencias en educación? URL: <https://unate.org/educacion/tu-pregunta-cuales-son-las-5-competencias-en-educacion.html>
4. Tips to develop modern teaching skills. URL: <https://www.igualifyuk.com/library/teacher-training-section/tips-to-develop-modern-teaching-skills/>
5. 3 Key Study Skills That Every Student Should Have. URL: <https://world-schools.com/three-key-study-skills-that-every-student-should-have/>
6. Навыки, которыми должен обладать студент. URL: <https://www.wallstreetenglish.ru/blog/navyki-kotorymi-dolzhen-obladat-student/>

E-mail: nnarminhuseynova@gmail.com

Rəyçilər: *ped.ü.fəl.dok., dos. V.P. Bəşirov*
ped.ü.fəl.dok. S.V. Rüstəmov

Redaksiyaya daxil olub: 31.10.2022.